

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КІНЦЕВИМ СПОЖИВАННЯМ В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. В щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України 2011 р. в рамках модернізаційної стратегії країни визначено низку базових пріоритетів, серед яких – запровадження прогресивної моделі розвитку, що поєднує тактику реформаційних змін зі стратегічними орієнтирами соціально-економічного розвитку з метою забезпечення ефекту «безперервної модернізації», та гуманізація розвитку [1].

Визначені пріоритети співзвучні загальним закономірностям розвитку сучасних економічних систем від техногенних, заснованих на використанні фізичного капіталу, до нових моделей, заснованих на збалансованому використанні і відтворенні всіх різновидів капіталу. Такий перехід передбачає корінні зміни в управлінні соціально-економічним розвитком. Це надає актуальності дослідженню проблем кінцевого споживання в системі чинників та результатів суспільного прогресу, та потребує поглибленого наукового осмислення сутності змін, що відбулися в механізмах здійснення й державного регулювання цих процесів в Україні, теоретико-методологічного обґрунтування ролі та місця споживання у забезпеченні відновлювального та поступального зростання сучасних економік.

Огляд останніх досліджень. Окремі аспекти аналізу кінцевого споживання в Україні висвітлені в роботах таких вітчизняних вчених, як В.Апопій, Г.Башнянин, Л.Безтелесна, А. Кендюхов, І.Крючкова, Е.Лібанова, М.Соколик, В. Шевчук, О.Стефанишин, зарубіжних – Л.Банникова, Д.Блэкуэл, Ж.Бодрийяр, Б. Болотін, Г.Дейтон, І.Ільїнський, К.Кондратьєв та інших. Значне місце, яке посідає кінцеве споживання у соціально-економічному розвитку, зумовило вибір теми дослідження, обґрунтування мети, завдань, логіку викладення матеріалу.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних і науково-прикладних засад, які визначають концептуальну основу управління кінцевим споживанням в традиційних та модерних концепціях розвитку економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Успішність розвитку залежить від реалізації потенціалу кінцевого споживання, який визначено нами як сукупність ресурсів, що можуть бути використані для задоволення споживчих потреб економічними суб'єктами (для національної економіки – це валовий наявний дохід, для домогосподарств – наявний дохід після сплати податків і ін. обов'язкових платежів) та потенціалу заощадження, який перебуває в оберненій залежності від потенціалу споживання.

Для деталізації ролі кінцевого споживання та виявлення його потенціалу в управлінні розвитком економічних систем слід звернутися до еволюції теоретичних концепцій розвитку. Історично першою є концепція техногенного розвитку, де технологічні процеси розглядаються як рушійна сила суспільного прогресу, об'єктом державного управління є передовсім заощадження і процеси їх конвертації в інвестиції та нагромадження фізичного капіталу. Природний і людський фактори є другорядними, можуть залишатися поза увагою управління, інвестування в них здійснюється за залишковим принципом або не здійснюється взагалі. Виробництво домінує над споживанням. В наступних концепціях (сталого розвитку та людського розвитку) функції заощадження розширюються до меж відтворення людського і природного капіталу, а кінцеве споживання отримує самостійну цінність в системі чинників і цілей розвитку, що надає нових можливостей в управлінні останніми.

За таких умов найзагальніше завдання управління кінцевим споживанням полягає у спонуканні економічних суб'єктів до прийняття такого рішення щодо використання своїх доходів, яке вважається найдоцільнішим з точки зору реалізації мети поступального руху національної економічної системи – різносторонній розвиток людини на основі сталого економічного зростання.

Сфера кінцевого споживання є необхідною складовою механізму функціонування економічних систем та генерує суспільний розвиток за кількома функціональними напрямками: а) формує сукупний попит і сприяє економічному зростанню, яке є складовою розвитку; б) споживання є необхідною передумовою відтворення провідної складової в системі факторів виробництва, – людського капіталу, розглядаючись при цьому як засіб розвитку; в) споживання – невід'ємна компонента людського розвитку, і в цій якості вплітається в реалізацію цільових установок розвитку сучасних економічних систем, що дозволяє розглядати потенціал кінцевого споживання як необхідну складову управління стратегічним розвитком економічних систем.

Аналіз кінцевого споживання в Україні дозволяє констатувати, що:

а) Трансформаційні процеси в Україні поєднуються зі суттєвими втратами як в економічному, так і в соціальному плані, а вектор розвитку країни, визначений на основі динаміки ВВП, характеризується як регресивний (рис.1)*.

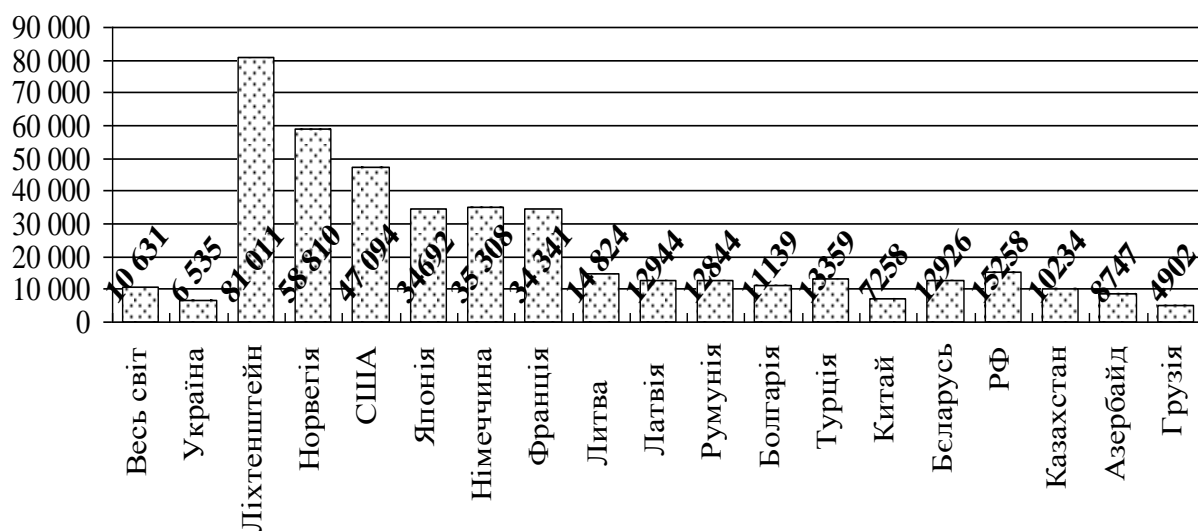

Рис. 1. ВВП на одну особу в деяких країнах світу та в Україні у 2010 р. (ПКС в дол. США, 2008 р.)

*Складено за [3; 4]

б) Статистичні порівняння країн ЄС та України дозволили виділити загальну закономірність щодо рівня розвитку країни та питомої ваги споживчих витрат домогосподарств: країни з високим рівнем розвитку характеризуються відносно нижчою їх часткою і вищими абсолютними показниками, і навпаки. Україна має схожу до країн ЄС структуру споживчих витрат домогосподарств, проте за абсолютними показниками на одну особу відстає від найвідсталіших країн ЄС у рази, а від найрозвиненіших у десятки разів. У 2010 р. споживчі витрати на одну особу в Україні становили 1,3 тис. євро, в той час як в Німеччині – 15,3 євро, в Румунії – 6,6 євро (табл. 1).

Таблиця 1*.

Споживчі витрати домогосподарств країн ЄС та України, євро

Країни	% до ВВП			На одну особу, євро		
	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
Австрія	55,8	56	55,4	14000	15600	16200
Бельгія	51,8	49,7	50,7	12400	13400	13900
Болгарія	71,3	69,5	в/д	3900	5700	в/д
Велика Британія	62,4	61,6	62,0	14200	16900	16400
Греція	75,7	75,5	75,4	12100	15500	16600
Данія	47,0	47,6	48,1	11800	13200	13700
Естонія	60,0	58,4	52,9	5100	8100	7900
Ірландія	47,1	43,7	46,5	11900	14200	13900
Ісландія	55,6	53,9	48,8	13900	15800	13500
Іспанія	63,1	60,1	58,3	11700	13800	14200
Італія	61,1	59,7	60,4	13600	14100	14800
Кіпр	83,4	75,8	74,6	14100	15500	17300
Латвія	60,7	60,3	60,3	4200	6600	7300
Литва	65,6	65,3	67,9	4900	7800	8700
Люксембург	46,6	41,6	37,2	21700	23800	23800
Македонія (3)	76,9	78,7	78,5	3900	5200	6600
Нідерланди	49,2	47,7	44,8	12600	14000	13800
Німеччина	56,2	56,5	56,4	12600	14700	15300
Норвегія	40,9	39,5	40,3	12800	15600	16600
Польща	63,8	62,7	60,6	5900	7200	8600
Румунія	67,5	68,5	61,1	3300	5400	6600
Словаччина	56,1	56,4	59,6	5400	7600	10300
Словенія	59,2	57,1	58,5	9000	11200	12100
Туреччина	74,9	75,6	75,0	6000	7200	8000
Угорщина	56,4	55,3	53,4	5900	7800	8200
Фінляндія	47,7	49,4	51,6	10600	12700	13900
Франція	55,1	55,6	56,4	12100	13800	14200
Чехія	54,5	50,8	51,9	7100	8700	10000
Швейцарія	58,8	58,3	56,8	16200	17300	19200
Швеція	47,0	46,5	48,3	11400	12700	13500
Україна	55,0	57,2	62,5	512	773	1345

*Складено за [2; 4]

в) Динаміка кінцевих споживчих витрат в цілому корелює з динамікою ВВП; водночас кінцеві споживчі витрати зростають швидше, ніж ВВП (у 7,1 та 6,4 разів за період 2000-2010 рр.). В результаті такого зростання відбуваються значні зміни у структурі розподілу ВВП за категоріями кінцевого використання, які можуть бути оцінені як позитивні (з точки зору короткострокових інтересів забезпечення споживання), але негативні з точки зору довгострокових інтересів економічного розвитку (табл.2).

В Україні низькі показники нагромадження створюють загрозу для відтворення національного багатства, у першу чергу з огляду на стан фізичного і природного капіталу, які потребують не тільки розширеного, а й простого відтворення. Стан людського капіталу, хоча значною мірою ще відповідає світовим стандартам, проте показує негативну динаміку, подолання якої пов'язується з активізацією потенціалу споживання і заощадження в процесі управління.

Розподіл ВВП на споживання і нагромадження ОК в Україні, %

Показники	Роки										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кінцеві споживчі витрати	75,2	76,6	75,4	75,4	71,2	76,5	78,1	77,5	80,1	84,6	83,3
Валове нагромадження ОК	19,7	19,7	19,2	20,6	22,6	22,0	24,6	27,5	26,4	18,0	18,1

*Складено за: [3, с. 36; 324]

д) На ступінь реалізації потенціалу споживання в забезпеченні формування людського капіталу із подальшим його впливом на соціально-економічний розвиток впливають такі чинники, як обсяги і динаміка доходів населення, структурні складові доходів та їх співвідношення, обсяги та напрямки використання реального доходу, ступінь нерівномірності розподілу доходу і ін. Найвагомим чинником можна вважати обсяги реальних доходів, серед яких левову частку займає заробітна плата (рис.2)*.

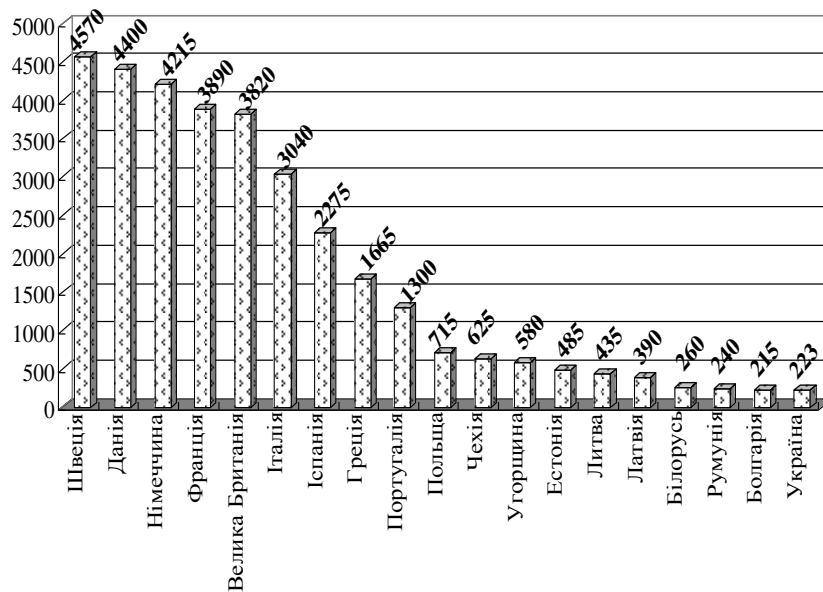

Рис. 2. Середньомісячна зарплата в країнах Європи та в Україні у 2010 р., євро *Складено за: [2; 4]

Донині середня заробітна плата, яка є основним джерелом доходів для більшості українців, незважаючи на її постійне зростання, залишається вкрай низькою порівняно з розвиненими країнами.

На підґрунті аналізу зазначених чинників встановлено, що хоча протягом останнього десятиліття є певні прогресивні зрушення в обсягах і структурі споживання, разом із тим: значна частка населення знаходиться у ситуації суттєвого обмеження у задоволенні насамперед життєво важливих потреб; структура споживання одноманітна та «зміщена» в бік товарів та послуг першої необхідності; надмірно занижено споживання соціально-значущих послуг, які сприяють розвитку самовідтворювальної поведінки та соціалізації особистості; висока диференціація у рівнях доходів спричиняє життєво значущі диспропорції споживання різних груп населення (табл.3).

Таблиця 3

Кінцеві споживчі витрати домогосподарств України*

Роки	Споживчі витрати		Структура споживчих витрат, %				
	млрд. грн.	% до попереднього року	Продукти харчування та напої	Непродовольчі товари	Житлово-комунальні послуги	Транспорт і зв'язок	Освіта, охорона здоров'я
1	2	3	4	5	6	7	8
2001	112,2	112,3	54,6	12,6	9,3	13,4	4,8
1	2	3	4	5	6	6	7
1002	124,5	110,7	51,7	12,5	10,1	14,3	6,2
2003	146,3	117,7	48,5	13,0	10,0	15,3	6,9
2004	180,3	123,3	44,1	13,2	10,3	14,7	6,8
2005	252,6	140,1	45,4	12,2	10,2	17,7	6,5
2006	314,3	126,5	44,2	13,1	11,2	17,4	6,0
2007	423,1	132,6	53,5	13,0	11,6	18,2	5,7
2008	582,4	137,5	44,5	14,3	11,0	18,6	5,3
2009	581,7	98,7	45,5	13,2	12,9	13,6	5,8
2010	686,1	117,4	46,6	14,1	13,1	13,1	6,6

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Такий стан кінцевого споживання обумовлює реальні труднощі і проблеми не тільки у формуванні людського капіталу, але і у простому відтворенні робочої сили широких прошарків населення України. Водночас усунення диспропорцій в процесі управління споживанням логічно розглядати і як резерв, основу зростання людського капіталу, а завдання подолання бідності означає в першу чергу зростання споживання і тільки після цього – формування і нагромадження людського капіталу, який є визначальним чинником розвитку в частині економічного зростання.

Висновки. У процесі дослідження удосконала методологія дослідження національної економіки на основі синтезу традиційного і посттрадиційного підходів до трактування сутності і розвитку економічних систем. Показано, що ці методологічні підходи обумовлюють сутність гуманістичної цільової спрямованості розуміння розвитку економічних систем. Зроблено висновок, що в сучасних дослідженнях людина – не лише головний економічний ресурс, носій суспільного прогресу, а мета й основний результат; еволюція економічної системи і еволюція людини односпрямовані. Це надає підстави стверджувати про зміну функціональної залежності «виробництво»-«споживання» в економічній системі для її врахування в процесі управління суспільним розвитком.

Анотація

В статті досліджено роль і місце кінцевого споживання у забезпеченні відновлювального та поступального зростання сучасних економік. Встановлено, що сфера кінцевого споживання є необхідною складовою механізму функціонування економічних систем та генерує суспільний розвиток за кількома функціональними напрямками, тому є важливим об'єктом державного регулювання..

Ключові слова: кінцеве споживання, витрати домогосподарств, управління.

Аннотация

В статье исследована роль и место конечного потребления в обеспечении восстановительного и поступательного роста современных экономик. Установлено, что сфера конечного потребления является необходимой составляющей механизма функционирования экономических систем и генерирует общественное развитие за несколькими функциональными направлениями, поэтому является важным объектом государственного регулирования.

Ключевые слова: конечное потребление, расходы домохозяйств, управление.

Annotation.

This article investigates the role and place of final consumption in ensuring of restorative and translational growth of modern economies. It is established that the sphere of the final consumption is a necessary part of the functioning of economic systems and generates social development in several functional areas, therefore it's an important object of state regulation.

Keywords: final consumption, costs of households, management.

Список використаних джерел:

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір: щорічне Послання Президента України до ВР України [Електронний ресурс]. – К., 2011. – 416 с. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.
4. National accounts – GDP. Statistics Explained (2012/1/1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/National_accounts.